

siva amb ell. Necessitem tant ser compresos a fi de ser perduts... Però ves què t'estic explicant, ara; tu també deus dormir de qualsevol manera, sense ni tan sols una cova per guardar-te de la serena de la nit. ¿Com s'allargassa aquesta guerra Ara a Barcelona hi torna a haver calma; costa molt d'entendre què va passar. Tot plegat va ser cosa dels anarquistes; sempre els anarquistes. Tothom està fins aquí dels anarquistes, i si et diguis que el qui n'està més tip és el meu pare?

15 de maig

Després d'aquells dies en aquelles coves de Vallvidrera, algun demà em despertí tota meravellada de trobar-me a casa, en aquest llit tan tou i tan calent, en aquesta torre tan espaiosa i tan alegre. I ve a ser com en altre temps em despertava tota meravellada de ser cristiana.

Sí, em despertava tota meravellada de ser cristiana, i això era abans del baptisme. Sentia que era cristiana, ho sentia amb tota la força de l'ànima en el moment de despertar-me; i no obstant què volia dir, ser cristiana? ¿Es que seguiré sentint-me'n quan l'Església deixarà les catacumbes? ¿Saberé reconèixer Jesús sota les disfresses que fatalment li tornaran a posar? Reconèixer'l era tan fàcil en aquells dies de juliol i agost, quan el duien a empentes, esparracat, coronat d'espinis, amb la cara coberta de sang i d'escorpiades, cap al camp de la Bóta o la carretera de la Rabassada per rematar-lo amb la pistola. ¿Com no sentir-se arravatada de simpatia per Ell, que des de fa dos mil anys va traginant la creu de totes les nostres misèries per tots els camins del món? Voldrem fugir d'Ell i prendrem el camí més desviat, el que més lluny d'Ell sembla que dugui; i encara allí descobrirem el rastre de les seves petjades!

En Lluís és incapàc de sospitar que sóc cristiana; ja havia com te'n vas adonar tu! Si; tu et vas adonar ben aviat que jo no podia suportar la buidor, que necessitava creure. «Hi ha una mena d'òptimisme que no és més que la inconsciència dels ve-

getals», em vas dir una vegada comentant la incomprendible i aplomada tranquil·litat de certis ateus.

Parlavem d'ateus absoluts, tan rars en realitat; a penes si n'he conegut cap, si no és el meu germà Llibert —i encara no hi posaria la mà al foc, i què sabem del que amaga dins? —¿Què saben dels altres, si amb prou feines sabem res de nosaltres mateixos? La meva mateixa mare, tan atea que es creu, i per què s'exasperaria tant parlant de religió si fos atea absoluta? —¿Com podríem odiar res si no hi creguéssim —si no hi creguéssim d'alguna manera, encara que sigui aberrant? Era abans de conèixer en Lluís, per tant, abans del desembre de 1930. Tu i jo solíem fer aquelles passejades interminables per la Rambla i pels carrers i carrers de la Barcelona vella; solíem comprar dos panets integrals en una botiga vegetariana que hi havia al capdavall de la Rambla i dos tall de formatge de Maó en una altra botiga. Si n'hi havia d'aparadors i apardors plens de coses de menjar per tots els gustos... Anàvem caminant Rambla amunt tot menjant pa integral i formatge; quan arribavem a Canaletes ja ens ho havíem acabat i aleshores preníem sidra al quiosc. Recordo aquella barreja de gussets, el de pa integral i formatge i el fresc i picant de la sidra, que era el gust de les nostres passejades d'aquell temps; el recordo tan vivament com si ara mateix el tingüés a la boca, com si acabés de menjar-me un d'aquells panets i una d'aquelles tallades de formatge de Maó i de prendre una d'aquelles grans copes de sidra que despatxaven en aquell temps al quiosc de Canaletes. —Tornarà a haver-hi algun dia coses tan bones en aquest món? En aquell temps jo m'havia fet del Club Femení d'Esports i alguns demàns, si em quedava una hora lliure entre classe i classe, m'escapava als banys de Sant Sebastià per fer-hi una nedada; si ara ho recordo, és perquè recordo que a tu et disgustava que jo fos del Club Femení d'Esports i que m'agradés tant nedar. —Per què et disgustava? No ho vaig arribar a entendre mai aleshores; i encara ara m'hi perdo. —Quin mal hi havia? I en tot cas, i què n'havies de fer tu? En aquell temps, cada desembre es feia aquella competició que en deien

la travessia del port: jo hi vaig prendre part per primera vegada el desembre de 1930, ben poc abans d'aquell gran rebonbor a la universitat que va ser l'ocasió que conegué en Lluís. En aquell moment, doncs, no el coneixia encara.

Quan ara escrit «no el coneixia encara» referint-me a en Lluís, j'em fa un efecte més estrany! Com si, més que impossible, fos absurd que jo no l'hagués conegit sempre.

Mentre havia nedat no havia sentit el fred, perquè per travessar el port nedant ens untàvem el cos de greix; després ens treiem la capa de greix amb una dutxa bullent. Acabada la travessia, encara em quedava temps per assistir a l'última classe davant la porta de la universitat i vaig trobar discutint amb una colla d'estudiants. Comentaven els rumors que corrien aquells dies, rumors d'un *pronunciamiento* de militars per proclamar la república i altres notícies excitants; tan excitants que no vaig entrar a classe. Em vaig quedar a discutir amb vosaltres. I dret a quieta al mig del carrer em va començar a entrer fred i tu vas notar que tremolava; aleshores et vaig dir que venia de fer la travessia del port.

—¿Ets boja? —em vas dir—. ¿La travessia del port? ¿En ple desembre?

Jo em vaig posar a riure i et vaig dir com era d'apassionant aquella competició; et vaig parlar amb entusiasme del xicot que aquell demiatí l'havia guanyada, «un xicotàs ample d'espatlles, que a cada braçada que dona...»; Ni em vas deixar acabar: «¡I això és el que admirés? ¿La força bruta?» No; jo no admirava la força bruta, no l'he admirada mai; però l'expectació d'un gran nedador tallant l'aigua com un dosi m'ha semblat sempre un dels més fascinants. Com més tractava d'explorar-me, més t'irritaves. ¿Per què t'havia d'exasperar tant que a mi m'agradés nedar i admirés els qui ho feien millor que jo?

Tu ets molt intelligent, Juli; sempre t'ho he dit i no em sap greu tornar-t'ho a dir una vegada més. Però sempre has tingut unes rareses, ¿com t'ho diria?, que em desconcerten.

Aquella vegada em vas deixar tota capificada tractant de comprendre per què t'havia molestat tant que jo hagués pres part

a la travessia del port i m'hagüés entusiasmant mirant com nedava el campió. Temps després, quan jo ja havia oblidat aquest incident, em vas explicar que la teva tia no et deixava banyar al mar, malgrat que passessiu els estius en una finca seva de la costa; que degut a això no sabies de nedat. Vaig pensar aleshores que el que t'havia molestat és que jo admirés en un altre un do que tu no tenies, però jo és un sentiment ben pueril, aquest? ¿Es que podem tenir tots els drons? Tu tenies el primer de tots, la intel·ligència; ¿com podies envejar a un altre un de tan poca cosa comparat amb el teu?

Tu ets molt intelligent, Juli; ets la persona més intel·ligent que he coneugut. Tan superior a aquell campió de natació que seria ridícul comparar-t'hi; aquell campió, tan admirable dins l'aigua, quan el treien de l'aigua no era més que un pobre noi que feia pena de parlar-hi... ¿No era un motiu de més per admirar-lo mentre nedava, el pobre, ja que era l'única gràcia que tenia? Tu ets molt intel·ligent, Juli, però de vegades tens coses —perdona que t'ho digui— com si no en fossis gaire.

Just al revés de l'oncle d'en Lluís, que no n'és gaire però de vegades té coses com si en fos molt. Al cap de poques hores de conèixer'm, ja havia endevinat que jo era cristiana —quan en Lluís ni ho sospita encara! Ara ja te'n puc parlar sense por de comprometre'l; fins ara m'havia deturat de fer-ho el temor que les cartes podien anar a parar a males mans. N'he rebut, per fi, notícies a través de la Creu Roja Internacional, confirmant-me que és a Itàlia fora de tot perill després d'haver passat una odisea molt llarga pels boscos de les Gavarries, on vivia amagat amb d'altres. Ara, doncs, puc explicar-t'ho: vaig acabar coneixent aquest famós oncle, de qui en Lluís ens parlava sempre amb sarcasme.

Doncs bé, t'ho puc dir amb coneixement de causa perquè el vaig tenir amagat a casa moltes setmanes: és una bellissima persona.

És ben curiosa aquesta tendència que té en Lluís a agafar tirria als que li volen bé; com a mi, per exemple. Perquè el seu oncle l'estima; i molt més que no es pensa.

Eren a darreries d'octubre; feia ja tres mesos que tu i en Lluís havíeu marxat de Barcelona, ell cap als fronts de Madrid i tu cap als d'Aragó. Un dissabte de bon demà la criada vingué a dir-me que un milicià de les patrulles de control em devia manava. Vaig anar a la porta del cancell, hi havia en efecte un desconegut, més aviat baix i cara-rodat, amb una gorra d'obrir enfonsada fins als ulls i un mocador negre i vermell que li tapava part de la cara, mal vestit i calcat amb espadanyes:

—Perdoni que em presenti així, senyora. Sóc l'oncle del seu... marit.

Havia vacillat a dir «marit», com el capellà que ens va batejar. El vaig fer entrar al saló, el vaig fer seure. S'excusà d'haver-me d'explicar una història «llarga i complicada»; al principi de la revolta, em digué, a la fàbrica tot havia seguit igual que abans gràcies a un comitè format pel caixer-apoderat, el principal contramestre, els empleats més antics i alguns dels obrers més qualificats. El primer acord d'aquest «comitè d'empresa» havia estat designar per votació un «company responsible»; hi havia hagut, no majoria, sinó unanimitat —el tiet Eusebi m'ho deia amb orgull— per designar-lo a ell, considerant-lo el més capaç de tirar endavant el negoci. D'aquesta manera, en qualitat de «company responsible» i enpatat pel «comitè d'empresa» havia seguit duent el pòndol de la gerència com si no hagués passat res, sense altres maldecaps que els que es derivaven de la situació general: escassetat de primeres matèries, desarticulació dels transports, pèrdua dels mercats del centre, oest i sud d'Espanya. Però feia un parell de setmanes uns agitadors anarquistes havien excitat el peo-natge; els manobres, força nombrosos, havien desbancat els obrers qualificats dins el «comitè d'empreses». Ara el que manava allí era un mosso de magatzem —«una mena de gorilla», digué el tiet, que no sabia ni firmar, ho havia de fer amb l'empremta digital, «i natural de Medellín per més senyès».

—Com Hernán Cortés? —vaig exclamar.

—Exactament com Hernán Cortés —va fer l'oncle—. És que Hernán Cortés també firmava amb l'empremta del polze?

Vé un moment que tot arriba a semblar possible. És el cas que aquest Hernán Cortés de la pasta de sopa és home de molt males pudes i el seu primer «cukasse» va ser per despaxtar-me. Em va dir a crits que no calia que posés mai més els peus a la fàbrica perquè no m'hi necessitaven per res. De manera que jo ja vivia retirat a casa meva, resignat a avorrit-m'ne com un caiman alelargat, quan aquest demà m'ha telefonat el caixer-apoderat —home de tota la meva confiança— per dir-me que m'amagués, que el maniaia anarquista acabava d'arribar al despax de més mal humor que de costum i havia deixat entendre que si el negoci anava tan malament d'ençà que jo no hi era és perquè jo el sabotejava des de fora i per tant s'imposava «picarmes» com a tors els burgesos catalans... «Hasta que no quede uno —diu que ha baladrejat—, no irà bien la industria en este país.»

El tiet Eusebi té la cara rodona i molt plàcida, però de tant en tant un tic nerviós li fa aclucar repetidament els ulls petits i vius; això li ve sobretot quan en vol dir alguna de les seves, que en diu de ben xocants de vegades; i quan li ve, les primitives paraules les diu tartamudejant:

—E... es veu que que en el seu jen saben molt de fer anar endavant la indústria! Si Hernán Cortés s'hagués guanyat bé la vida a Medellín, ¿com diastres se li hauria acudit d'anar a petar al Paraguai?

—I a vostè, tiet, ¿com se li ha acudit de venir a amagar-se precisament a casa nostra?

—Veuriás, noia, no sabia on anar que fos segur; l'única gent de la flammarada que coneix, sou vosaltres. I d'altra banda... em moria de ganes de conèixer't. Sóc tafaner, saps; ¿és que és un crim?

En això la criada havia vestit el Ramonet, que era l'hora que es lleva, i ens el va dur acabat de rentar i de pentinar. Aleshores acabava de fer tres anys; amb gran sorpresa meva, ja que en general és esquerp amb els desconeguts, va córrer de dret cap a ell i es plantà davant seu per examinar-lo:

—¿Qui és aquest senyor?

—El tiet Eusebi.

—Si, maco, sóc el teu tiet —va dir l'oncle prenent-lo per asseure-se'l als genolls—. ¡Que jo tingüés un renebot tan pincxo i no el coneguéss encara! ¿Hi ha dret, Trini? ¿Sóc un monstre perquè en Lluís em tracti d'aquesta manera? Ja veus com aquesta criatura ha vingut corrents així que m'ha vist; ja veus que content està, assegut als meus genolls. ¡La veu de la innocència! ¿Com dius que es diu? ¿Ramonet? Doncs has de saber que en Lluís, de petit, que encara no tenia sinó sis o set mesos, quan jo tractava de prendre l'a braços ja marranejava com un condemnat. ¡Quins brams feia el diatre! Tenia només sis o set mesos i ja no em podia sofrir ni veure. I és que ell ve de casta de nobles i jo sóc un «plebeyo», saps, un Ruscalleda com una casa...

Jo em vaig posar a riure:
—Suposo, tiet, que ho diu de broma. Com vol que una criatura de sis mesos...

—¿De broma? Potser no del tot; ipotser no del tot, Trini! Al llarg de la vida he vist cada cosa més rara; un arribaria a sospitar que en aquesta gent les antigues manies són invencibles i que ja hi neixen. ¡Segueixen tenint-les quan ells mateixos ja n'han perdut tot record i fins tota consciència! Et podrà explicar cada detall més inesperat, cada reacció més estranya...

—Si fos així, en Lluís m'hauria de tenir més tirria encara que a vostè; dec ser més «plebeyo» encara.

Em mirà amb estupor i li vingué aquell tic dels ullers:
—Ho dius perquè a casa vostra sou anarquistes? I bé, encara que us haguéssiu fet un tip de tirar bombes pels carrers. Tirar bombes no deroga de la noblesa, saps; tot al contrari! En canvi, fabricar fidels i macarrons es veu que és definitiu. Els meus crims són d'aquells que no tenen redempció possible als ulls d'un genealogista: no sols fabrico fidels i macarrons, sinó també canallons, tallarins, espaguetis, meravelles i sémola. ¡Sémola! ¿Es que has sentit mai a dir que Godofred de Bouillon haguéssiu posat cap fàbrica de sémola a Terra Santa,

per més que el seu nom sembla indicar-ho? Jo, filla, sóc un home que quan em mudo massa, quan em poso el frac, em prenen infaliblement pel cambrer... jaquests són els crims que no es perdonen!

Després de rumiar-ho molt, vam decidir que ocuparia el dormitori de la criada perquè és a dalt, sota el terrat, separat de la resta de la casa; la criada passaria a dormir amb el Ramonet. Al nen li vam fer creure que aquell «senyors» només havia vingut de visita i que, acabada la visita, se'n havia entornat a casa seva; de manera que l'oncle visqué amagat a casa durant cinc o sis setmanes sense que el nen ho sabés (el Ramonet, d'altra banda, va començar a anar poc dies després al parvulari). Li pujàvem els àpats al dormitori i sovint, com que el nen feia la migdiaada o ja s'havia ficat al llit, jo dinava i somniai, perquè es moria d'avorriment en aquella reclusió. Em parlava molt d'en Lluís, i sempre amb afecte si bé amb sorna: «A en Lluís l'exaspera la importància que diu que em dono pel fet de ser el gerent d'una fàbrica de pastes de sopa; però, si no em donava importància jo mateix ¿qui me'n donaria?» Sovint deia estirabots així, que em feien riure i que haurien desarmat tot altre que no fos en Lluís: «¿En Lluís? ¿Vols que t'ho digui? Tot això de posar-se a viure amb tu sense casar-vos, només són ganes d'espatriar la família, ¡me'n sé de memòria! Ell fa de proletari, de rebel; però jo em passava tretze i catorze hores diàries al despatx per tirar endavant la fàbrica i ell només venia un cop l'any, a l'època dels dividends.» M'explicava moltes coses que jo no sabia:

—Jo, com a tutor, hauria pogut prohibir a en Lluís que se'n vingués a viure amb tu perquè li faltava encara un any per la majoria d'edat; només en tenia vint. Vaig pensar un moment a usar aquesta arma, no pas per impedir-li que es posés a viure amb tu —que encinta com estaves, això m'hauria semblat criminal—, sinó per obligar-lo a casar-se. Jo ja em feia el càrec que per l'Església no ho voldrieu de cap manera ni tu ni ell; però almenys ho haguéssiu fet pel civil... Diguí el que

digui el pare Gallifa, trobo que sempre és més respectable una parella casada pel civil que no pas no casada de cap manera; és el pare Gallifa que m'ho va treure del cap: «El casament civil no és res —em va dir—, no val la pena d'entaular una batalla per tan poca cosa.» Al capdavall, vaig pensar, passat un any en Lluís, major d'edat, podrà fer tot el que li donarà la gana; que ho faci, doncs, ja des d'ara i no ens hi encaparem. I el pare Gallifa em va alabar aquest determini.

El pare Gallifa és un jesuïta de qui en Lluís ja m'havia parlat alguna vegada, que em sembla que havia estat professor seu de col·legi; en tot cas, pel que he pogut entendre, molt estimat de la família i a qui l'oncle demana consell en certes ocasions difícils, com ara aquesta. Ara penso que si aquest pare Gallifa era professor del col·legi dels jesuïtes, tu també l'hauries hagut de conèixer; ès com és, doncs, que no me n'has parlat mai? Tu i en Lluís vau ser companys de col·legi, als jesuites de Sarrià. Posser em faig un embolic i el pare Gallifa no era professor del col·legi, sinó director de la congregació dels lluisos i per això en Lluís el coneixia, ja que era congregant, i tu no. Per cert que mentre l'oncle d'en Lluís m'estava expliquant això del pare Gallifa va sonar el telèfon; vaig còrrer a posar-m'hi. Era el caixer-apoderat de la fàbrica; després d'assegurar-se que jo era la Trini, va demanar que s'hi posés el tiet. Devien ser les deu tocades de la nit; el caixer-apoderat no telefonava pas des del despatx, sinó des de casa seva. Quan hagué acabat de parlar-hi, el tiet em va dir tot penjant l'auricular i sense poder aguantar-se el riure:

—Saps què m'ha explicat? Que el «companiero responsable», aquell gorilla de Medellín, vol que jo hi torni perquè no sap com fer-ho per pagar el setmanal demà, que és dissabte. Saps que no fa gaire va sortir a *La Publicitat* un anunci que deia: «Empresa collectivitzada busca soci capitalista? El vaig veure amb els meus ulls; sóc subscriptor de *La Publicitat* de tota la vida. ¡Rigorosamente autèntic! Es devien trobar amb el mateix problema: ara descobreixen que pagar la nòmina cada vuit dies no és pas tan fàcil com pensaven.

Pobre oncle, en vena de confidències me'n va fer un dia una de ben sorprendent per a mi. Era també a la nit, ja havíem sopat i jo m'havia quedat a fer-li companyia com ja era el costum. Me n'hi duia la labor; m'havia posat a fer aleshores aquells dos jerseyts tan gruixuts, un per a tu i un per a en Lluís, ja que la tardor avançava i no vèiem la fi de la guerra. Et recordes que mai no havíem sospitat, al principi, que la guerra pogués durar més d'unes setmanes o a tot estirar uns mesos? I de setmana en setmana i de mes en mes, ja havíem arribat al novembre; l'hivern se'n venia a sobre i la guerra s'anava veient cada vegada més llarga. Jo feia ganxet, doncs, al dormitori del terrat mentre teníem aquelles llargues converses amb el tiet Eusebi; i aquell vespre, d'unes coses en altres, em va sortir a parlar inesperadament de la seva filla Julieta i de les il·lusions que ell s'havia fet de casar-la amb en Lluís. Deu ser ben cert allò que diuen que la simpatia és mútua; jo n'havia sentit per ell des del moment de veure'l i m'adonava que a ell li havia passat el mateix amb mí; i és per això, perquè ja ens teníem tanta simpatia l'un a l'altre, que em va poder fer tan inesperada confidència i explicar-me tan sorprendent història de família sense ofendre'm gens nimicà.

—Jo hauria volgut casar en Lluís amb la Juliera, la meva filla. ¿Que són cosins germans? I bé, per això s'han fet les dispeses de Roma; i pagant sant Pere canta! Saps tu, són moltes les accions de «Ruscalleda Hijo» que han anat a parar a l'orde de Sant Joan de Déu per la caparrada d'en Ramon, el gran; i si almenys les d'en Lluís quedessin a casa! Has de pensar que amb el meu fill, en Josep Maria, no puc fer-n'hi il·lusions; no sé si en Lluís te n'ha parlat alguna vegada...

Sí, me n'havia parlat i per cert sense cap compassió: el seu cosí es veu que pateix d'una greu deficiència glandular, congenita, i ja des de petit és monstruosament obès. L'omcle em va explicar que havien provat tota mena de tractaments, consultat tota mena de metges, provat tota mena de balnearis; tot inútil. Una mica més gran que en Lluís, gairebé de l'edat d'en

Ramon, aquest pobre Josep Maria es veu que té una intel·ligència com de criatura de divuit mesos.

—I és un bon noi, Trini; jun bon noi! Però què hi farem... De manera que la meva única esperança per succeir-me al front del negoci era en Lluís. ¿Per què fas aquesta cara? ¿T'estranya que jo m'hagües fet il·lusions amb en Lluís per succeir-me un dia a la gerència? Tu ets molt jove, Trini, i jo ja sóc un gat vell; n'he vistes tantes al llarg de la vida... ¡He vist canvis tan sorprenents! No em sorprendria gens que un bon dia el teu Lluís, un cop ben esbravat, es posés a treballar com un tigre i arribés a ser un dels fabricants de fideus més importants d'Europa. L'en crec capaç si s'ho proposa i es deixa de manies.

Pots comptar com una profecia tan extravagant em va fer esclarir de riure.

—No riguis, no. De més verdes en maduren. Ara comprendràs quin disgust va ser per mi i per la meva dona —sobretot per ella— que s'emboliqués amb tu; però què hi farem. Molta paciència. Ara que et coneix, ja em sento un xic més signat.

I com que la seva cara expressava còmicament aquesta resignació tan poc afilagadora per a mi, vaig riure altra vegada.

—No riguis, sinó escolta. De seguida que et vaig veure, vaig comprendre que no ets gens ni mica com t'imaginàvem la meva dona i jo: en el fons, segons he anat comprendent, ets una noia entenimentada. Creu-me, filla, jo sempre he tocat de peus a terra. Ara els temps són borrascosos, però això calmarà un dia o altre; que no hi ha res que cansi tant com l'olla. Així que haurà calmat, procura posar ordre a la teva situació. Una dona que viu amb un home sense estar-hi casada, no inspira respecte. ¿Quines granes de sentir-te bescantada per doanes que, si molt convé, no t'arriben ni a la sola de la sabata? Perquè seran sempre elles, les dones, que et llevaran la pell; els homes som més de la màniga ampla. I bé: tots necessitem ser respectats; el respecte ens és tan necessari com el pa. Ets tu que has de dur en Lluís pel bon camí; potser et serà difícil,

no t'ho nego, però te'n sortiràs si t'ho proposes. Sí, et serà difícil, no cal que m'ho diguis; aquests Brocàs no són gent com els altres, vull dir com tu i com jo. Has de pensar que el seu pare era tinent de l'exèrcit, que bon drama hi va haver a casa quan la meva germana, en pau descansí, s'hi va prometre. Els Ruscalledes sempre hem estat unes formiguetes; el meu avi ja fabricava sèmola a Agramunt (perquè és d'Agramunt que veniam els Ruscalledes) i es pot dir que la família no ha alegat mai el cap de la feina i dels llibres de comptabilitat. ¡I que de cop i volta la noia se'ns casi amb un tinent d'infanteria sense un clau per més que amb molts «des» i molts avis retrats a l'oli en uniforme de gala! La meva germana era més gran que jo i es deia Sofia; al cap de tants anys encara t'ho puc dic: ¡feia es-garrifar com la Sofia estava boja pel tinent! Em penso que si el nostre pare li hagués prohibit de veure'l, la Sofia s'hauria tirat daltabaix del balcó; i en aquells temps vivíem en un quart pis... No hi va haver manera de treure-l'hi del cap; es van casar, van tenir en Ramon —que ara és germà de Sant Joan de Déu—, després en Lluís, i quan en Lluís era de pocs mesos el meu cunyat va morir a l'Africa al davant de la seva companyia; que entre tant l'havien ascendit a capità. Li van donar postument l'ascens a comandant i la *Latreuda*. La Sofia va morir poc després, de tristes; ja es veia que sense el seu home no viuria. ¡Tots aquests Brocàs són que ni expressos per fer perdre el seny a les dones! Tots ells galants mossos, valents i arrauxats, molta palica; però ¿sentit pràctic? ¡Ni idea! Ara bé, pel que he anat veient, precisament de sentit pràctic tu en tens més que no hauria sospitat; ets tu, doncs, que quan les aigües tornin a mare me l'has d'anar duent poc a pocquet i com aquell que res pel bon camí; que tu —prou que això salta a la vista— el podràs dur pel nas a on vulguis.

—Tiet —li vaig replicar—, ¿és que vol que en faci un bur-gès?

—I bé, si ho vols dir així... Si de casar-se com Déu mana i fer com fa tothom que té dos dius de front en voleu dir fer de burgès... ¿Què s'hi guanya, digues, amb això de l'amor lliure i

tors aquests romàncos? Fer-se malveure, vet-ho aquí. I una dona necessita que la respectin; ho necessita encara més que nosaltres, els homes. Prou que tu mateixa ho aniràs palplant; ara que et coneix, estic cert que voldràs arribar a ser una senyora tan respectable com la més primparada i que sabràs interessar-te per la fàbrica (que la quarta part és vostra, vull dir d'en Lluís, i la quarta part de la fàbrica, avui, representa molt); encara et diré més, ara que et coneix: si en Lluís persistia en el seu horror a la fabricació de fideus, si la seva aversió a les passes de sopa resultés invencible, qui sap si en últim terme podríes venir tu en lloc d'ell a les reunions dels accionistes (que ell no hi posa mai els peus, com ja saps); vés a saber si, venint, no t'aprèies interessant cada vegada més per la fàbrica, que em tens tot l'aire que sí que t'hi interessaries de mica en mica a mesura que ho anessis veient. Qui sap... si en Lluís en definitiva no volgues, potser tu podries arribar a ser per mi aquell soci feinejador i de bon consell que tan sovint he trobat a saltar (perquè és dur, creu-me, haver de portar tot sol el pòndol d'una fàbricassa com comença a ser la nostra); aquell soci que hauria pogut ser en Ramon si no se'n hagués fet germà de Sant Joan de Déu...

I al capdavall d'aquest discurs tan inesperat, va exclamar d'una manera encara més inesperada:

—¿Que és un crim, fabricar fideus?

No. No és un crim. El tret té tota la raó. És que no mengem fideus! I tant si en mengem; més ben dit, en menjarem... ¡tan bons que eren! Si en pogués trobar un paquet d'aquells que venien a ca l'adroguer i que em sembla que els estic veient... Si bé en matèria de fideus no sé pas qui era més injust, si en Lluís o tu. Recordo que en una de les reunions del grup de *La barrinada* us vau burlar tots dos tan cruelment dels fideuers que el meu pare es va creure en el deure de cridar-vos a l'ordre; després de la revolució, va dir el meu pare, també hi hauria fideuers, només que en règim de cooperativa obrera de producció i d'empresa capitalista; fora d'això, cap diferència: com més fideus millor, que són un excellent aliment dels pro-

letaris. Tu et vas interrompre: «Si després de proclamada l'anarquia encara hi ha d'haver fabriques de fideus, ipleguem!» Em fa l'efecte que t'hi diversites molt, a costa de la bona fe del meu pobre papa.

D'ençà que el Ramonet passava els dematins al pàrvulari, el tret Eusebi no havia d'estar-se tantes hores tancat al dormitori; podia voltar per dins de la casa. Ja érem al novembre; podem tenir tancades les finestres sense cridar l'atenció.

Tinc la sort que la criada és de tota confiança; és a casa d'ençà que en Lluís i jo ens vam instal·lar en aquesta torre i la noia, que és gallega, ens ha posat afecte; té sobretot un deliri pel nen.

Doncs bé, el primer dia que el nen va passar el dematí fora de casa, el tret volgué voltar-la tota, «que em moro de tafaneria —em va dir— de veure com l'has arreglada». «Aquesta torre —afegeí per més que jo ja ho sabéss— havia estat de la meva germana, la pobra Sofia, en pau descansí.»

—No havia posat mai els peus en una casa que la mestressa fos anarquista —va dir encara rient.

Al dormitori, en veure aquell gran crucifix antic de marfil, va quedar com glaçat de la sorpresa. És aleshores que digué aquelles paraules que m'han quedat tant a la memòria:

—Jo, veuràs, no sóc un cristjà heroic. Vaig cremar totes les estampes i imatges, que les patrulles de control podien presentar-se en qualsevol moment i tenien males puces. Les vaig cremar totes fora del Sagrat Cor, que no vaig gosar, la del Sagrat Cort la vaig enterrar amb molt de compte al jardí. Veuràs, noia, t'hi anava la pell. Jo no sóc de pasta de martí; ide pasta de sopa i gràcies!

El saló ja l'havia vist el dia de la seva arribada, ja que és allí que el vaig rebre aleshores; però amb el nerviosisme d'aquell dia no s'hi havia fixat gaire. Ara s'hi va quedar embadalit:

—Noia,

tens molt més gust que la meva dona. Val a dir que no costa gaire, ja que la pobra Carmeta, tan notable per altres concepcions, de gust no en té gens. A casa seva li van fer aprendre de tocar al piano i de pintar tapissos, de manera que

tenim les parets del pis cobertes de tapisos de collita pròpia. Els del saló són els més formidables: n'hi ha un que representa la Divina Pastora tota voltada de bens, un altre amb el Fill Pròdig quan guardava porcs i un tercer, que fa caure d'esquena, que representa uns camells tractant de passar per aquell famós forat; ja que, segons els pares jesuïtes, Jesús no es referia pas al forat de cap agulla, sinó que aquest era el nom d'una de les portes de la muralla de Jerusalem. ¿Havies sentit a dir mai que ningú hagués pres aquesta paràbola com a tema d'una pintura? Doncs la Carmeta s'hi va atrevir, i això que era joveneta aleshores; aquest dels camells, el va pintar abans de casar-nos. Jo sospito que li va suggerir el tema el seu pare, o sigui el meu sogre; com que estava forrat, el tenia molt precupat allò dels camells i el forat de l'agulla. Això pel que fa a tapisos; que pel que fa al piano, la Carmeta sap tocar el *Vals de las olas i la Fanambula*. Tot ho fa amb una bona voluntat que desarma; de millors ja no en corren, juna bleda assolellada! Has de pensar que una vegada que va venir al despatx, ja fa anys (perquè rarament hi posa els peus), es va entendrir veient que deixat i que trist el tenia. «Jo hi posaré ordre —va dir—, jo te l'aniré.» Per animar-me el despatx va regular-me un tresillo immens tot forrat de cuiro negre; i per animar-lo encara més, em va plantificar un bust del Dant, en guix, damunt l'arxivador americà.

—¿Qué té a veure el Dant amb la pasta de sopa?

—Poiser perquè era italià... Jo hauria preferit posar-hi l'estàtua eqüestre del general Prim, aquella que hi havia a la Ciutadella i que els anarquistes han destruït; vull dir una reproducció en guix d'aquella. No pas perquè el general Prim tingui més relació amb la pasta de sopa que el Dant, però almenys era de la terra. [Era de Reus, el general Prim.] Jo, saps, pel general Prim sempre he tingut una flaca; tan valent i tan liberal... ¡El tingüessim ara!

Com que ja havien passat tantes setmanes havíem arribat a oblidar el perill que corria; ja ens semblava que podria continuar vivint a casa tant com dures la guerra, sobretot que

aleshores seguíem creient que no duraria gaire, a tot estirar fins al febrer (no sé gaire per què ens havíem fixat aquesta data, el febrer, com a final de la guerra). Érem ja prop de Nadal quan es va presentar d'improvis una patrulla de control a l'entrada del jardí.

Mentre jo procurava entretenir-los a la planta baixa, la criada havia correigut a donar l'alerta a l'oncle. Tot va anar bé. Per sort, en aquella època, jo no havia penjat encara aquell retrat a l'oli del coronel Brocà; de manera que l'única objecte visible que podia exasperar-los era aquell crucifix del dormitori. Els parers es van dividir: n'hi havia uns que volien despenjar-lo «pa tirarlo a la basura»; altres, al contrari, sostenen que «Cristo havia sido un anarquista a quién los burgueses ahorcaron». Mentre ells sostenen aquesta notable polèmica davant del crucifix, l'oncle havia tingut temps d'amagar-se dins l'armari de la criada i aquesta de fer desparèixer del dormitori del terrat tot allò que podia delatar-hi la presència d'un home, cendrers, mitjons, pijames, sabates. Quan els de la «patrulla de control», després de resseguir la resta de la torre, van arribar allà dalt, el seu aspecte de dormitori de criada els va semblar tan convincent només de donar-hi una ullada des de la porta que ni tan sols hi van entrar.

Però l'esglai havia estat dels grossos. Vam creure imprudent que seguis amagat a Barcelona. Devia ser el 19 o el 20 de desembre de 1936 que ens vam despedir. Pobre tiet, quasi plorava; i això que és un home que no té pas la llàgrima facil: «Estic content d'haver-te conegut, Trini; tho diré amb tota franquesa una vegada més: la meva dona i jo no t'imaginàvem gens ni mica tan com cal. Estic contentissim, filla; i... gràcies pel favor.»

Durant molts mesos no en vaig saber res; només sabia que vivia amagat pels boscos de la Garrotxa o de les Guilleries amb d'altres que es trobaven en les seves circumstàncies. Anar-se'n a l'estrange, que durant les primeres setmanes de la guerra era relativament fàcil, s'havia anat tornant cada vegada més difícil; els passos de la frontera estaven molt vigilats

per les patrulles de control. Vaig viure amb molta ànsia per ell; t'ho diré amb tota sinceritat: li havia posat afecte. Jo tampoc no me l'havia imaginat mai «tan com cal», com diu ell; «com imaginar-me'l a través de les caricatures odioses que en Lluís ens en feia? És clar que de vegades de les caricatures odioses que en són molt pintoresques; però ¿és que és un crim? No; no ho és pas, com no ho és fabricar fideus. Quan va endevinar que jo anava a missa, exclamà: «¿Misses clandestines? Deuen sembla reunions de càllula.» I un altre dia: «El teu Lluís sempre ha dit que jo sóc un fariseu, però ¿qui no ho és poc o molt, fora dels sants?» Té un deliri per les novelles del Pare Coloma i em va dir que les havia comprat totes en un sol volum: «Obres Completes, ¿saps?, Obres Completes del Pare Coloma; no hi ha com el Pare Coloma.» «Però si és un autor tan superficial...» «¿Superficial el Pare Coloma? ¿Em va costar quaranta duros?» Una vegada em va dir coses ben inesperades respecte a en Lluís; ¿o potser ja t'ho havia escrit? Em faig uns embolicks amb aquestes cartes... «Tu potser no em voldràs creure, Trini —em va dir—; confio molt més amb en Lluís que no amb en Josep Maria. En Lluís canvià amb el temps, en Josep Maria serà sempre el que és ara; i creu-me que em sap greu de dir-ho, ja que és el meu fill. Ara en Lluís fa la builida; segurament et donarà molts disgustos, pobra Trini, perquè és un cavall desbocat. Però li passarà, només és qüestió d'anys; i quan li hagi passat, començarà a trobar que la fabricació de fideus pot tenir els seus afflictions.» Com que jo li replicava que em semblava impossible que en Lluís s'interessés mai per la fàbrica, el titer va insistir: «De més verdes en maduren; j'he vist canvis tan sorprenents al llarg de la vida!» I és aleshores que em va fer aquella profecia tan inversa: «No em sorprendrà que un dia arribi a ser el fabricant de déus més important d'Europa.»

La seva carta d'Itàlia m'arriba amb dos mesos de retard després d'haver donat uns tombis estranyissims per diversos països, inclosos la ciutat internacional de Tànger i el principat de Mònaco; i em sembla que l'estic veient amb la seva cara

contrita de nen que n'ha fet a alguna: «No sóc un cristià hereu, filla; no sóc de pasta de màrtir, jo; ¡de pasta de sopa i gràcies!» ¿Es que sant Pere no va renegar Jesús tres vegades? Com impressiona la indulgència de Jesús per aquest defecte que els joves no perdonem, la covardia. No hi puc fer més, quan recordo la fesomia enèrgica d'aquell capellà... tanta confiança en si mateix, tanta convicció, tanta energia, em repel·leixen; se'l veia tan disposat a ser un màrtir que fa temer que... ¡Déu meu, que els màrtirs d'avui no siguin els botxins de demà! Hi ha gent que fa la impressió de ser tan capaç de sofrir el martiri sota els uns com de fer-lo sofrir sota els altres; i per això, quan recordo aquella fesomia i la del tiet Eusebi, ¡em quedo amb la del tiet!

16 de maig

Ara que el nen va al parvulari tardes i tot, si sabies que llarg se'm fa el dia; va començar a anar-hi els demàns quan teníem el tiet amagat a casa, que per cert és formidable com el seu caparró —acabava de fer tres anys— va rumiar per no haver-hi d'anar. Com que la perspectiva d'anar-hi no li agradava gens, se m'havia acudit de comprar-li una cartera d'escola de les més llampants: «Veus, és una cartera de nen gran; ara ets massa petit per tenir una cartera com aquesta, però quan vagis al parvulari ja seràs un nen gran i te la donaré.» Li va fer molta impressió; de tant en tant em demanava que l'hi ensenyés, se la mirava amb respecte i preguntava: «¿És per anar al parvulari, oi?» I tornava a preguntar: «¿Per anar al parvulari els nens grans han de tenir cartera?» I encara insistia: «Els nens petits que no tenen cartera, ¿no poden anar al parvulari? ¿Sense cartera són massa petits?» Jo, convençuda d'haver-ho encertat, li responia: «No, no hi poden anar; són massa petits encara, saps, per anar al parvulari, però tu ja seràs un nen molt gran i per això aniràs al parvulari i tindràs aquesta cartera.»